

*Бурлака Є.О.**аспірант,**Харківський національний університет будівництва
та архітектури**Burlaka Yevgeniy**Kharkiv National University of Building and Architecture*

ЗАЛІЗНИЧНИЙ ТРАНСПОРТ У СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

RAIL TRANSPORT IN THE SYSTEM OF THE ECONOMIC COMPLEX OF UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто питання ролі та значення залізничного транспорту в національній економіці, місця залізничного транспорту в системі національного господарського комплексу. Наведено статистичні дані щодо частки залізничного транспорту в структурі перевезень за 2005–2017 рр. та частки транспорту загалом у структурі ВВП України за 2010–2017 рр. Показано кореляційний зв'язок між динамікою обсягів перевезень вантажів залізничним транспортом і динамікою обсягів промислової продукції. Доведено, що обсяги перевезень можуть слугувати індикатором розвитку національної економіки. Представлено модель національного господарського комплексу, в якій розглянуто місце залізничного транспорту серед інших галузей національної економіки, а також сформовано основні шляхи розвитку залізничного транспорту в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: залізничний транспорт, господарський комплекс України, роль залізничного транспорту, транспортний комплекс України, виробнича інфраструктура.

Постановка проблеми. Залізничний транспорт є складним господарюючим суб'єктом, основною функцією якого є послуги з вантажних і пасажирських перевезень на середні та далекі відстані як у межах території країни, так і за міжнародним сполученням. Розвиток промисловості країни значною мірою залежить від стану розвитку залізничного транспорту та якості залізничних послуг, які надаються. Актуальність даної роботи полягає у тому, що залізничний транспорт України як стратегічна галузь національної економіки потребує

визначення свого місця в системі господарського комплексу України, включаючи взаємозв'язки з іншими галузями економіки. Визначення місця залізничного транспорту України дасть змогу чіткіше зрозуміти його роль, функції та значення в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями визначення ролі залізничного транспорту в господарському комплексі України займалися такі вчені, як: Є.П. Качан, Д.В. Клиновий, В.Л. Дикань, Ю.С. Бараш, Г.Д. Ейтутіс, О.Г. Дейнека, О.І. Зоріна, І.В. Токмакова, В.О. Овчиннікова, Б.Я. Остапюк, О.М. Чупир та ін. [2–4; 7–9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У своїх працях вищезазначені науковці прагнули розкрити значення та роль залізничного транспорту в соціально-економічному житті України, проте автори недостатньо висвітлювали залізничну галузь у комплексі з іншими галузями економіки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд залізничного транспорту в системі господарського комплексу України серед інших галузей економіки шляхом побудови комплексної моделі господарського комплексу країни та визначення основних шляхів подальшого розвитку залізничного транспорту в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Транспорт є наріжним каменем стійкості будь-якої економічної системи промислово розвинутих країн. Різні види транспорту конкурують

між собою на ринку перевезень, знижуючи собівартість, підвищуючи якість та обсяги послуг шляхом інноваційно-інвестиційних перетворень. Базисом для цих перетворень є розвиток ресурсного потенціалу транспортної галузі.

Транспорт належить до обслуговуючих галузей національної економіки. Транспортний комплекс робить значний внесок у формування валової доданої вартості в структурі національної економіки. На рис. 1 показано частку кожного виду господарської діяльності, що він займає у структурі ВВП економіки України.

Як бачимо з рис. 1, транспорт посідає п'яте місце в структурі виробництва ВВП України із часткою в 6,7%, що відповідає обсягу в 163 млрд. грн. (у цінах попереднього року). Частка, що створює транспортна галузь у структурі ВВП країни, за останні сім років майже не змінилася та знаходиться на рівні 6–8% (рис. 2).

Залізничний транспорт – одна з найбільш важливих галузей національного господарства України. Він забезпечує виробничі та невиробничі потреби матеріального виробництва, невиробничої сфери, а також населення в усіх видах перевезень.

На рис. 3 та 4 представлена динаміка частки залізничного транспорту відповідно в загальному обсязі перевезень вантажів і в загальному обсягу перевезень пасажирів за 2005–2017 рр.

Як ми бачимо з рис. 3, частка вантажів, які перевозяться залізничним транспортом, зменшилася з 25% у 2005 р. до 23% у 2017 р., водночас виросла частка пасажирів, які користуються залізничним транспортом, із 5% у 2005 р. до 8% у 2016 р. (рис. 4).

У 2017 р. було змінено порядок обліку перевезень пасажирів залізничним транспортом у приміському сполученні, що користуються пільгами на безкоштовний проїзд. Із цієї причини в 2017 р. відбулося різке зменшення частки перевезень пасажирів, до 4%, що не відбиває реальної картини пасажирських перевезень.

Залізничний транспорт України був і залишається галуззю, від якої значною мірою залежить промисловий розвиток країни. Адаптуючись до змін зовнішнього середовища за рахунок сформованої системи стратегічного управління, залізничний транспорт підвищує не тільки свою конкурентоспроможність, а й формує необхідне підґрунтя підвищення конкурентоспроможності країни.

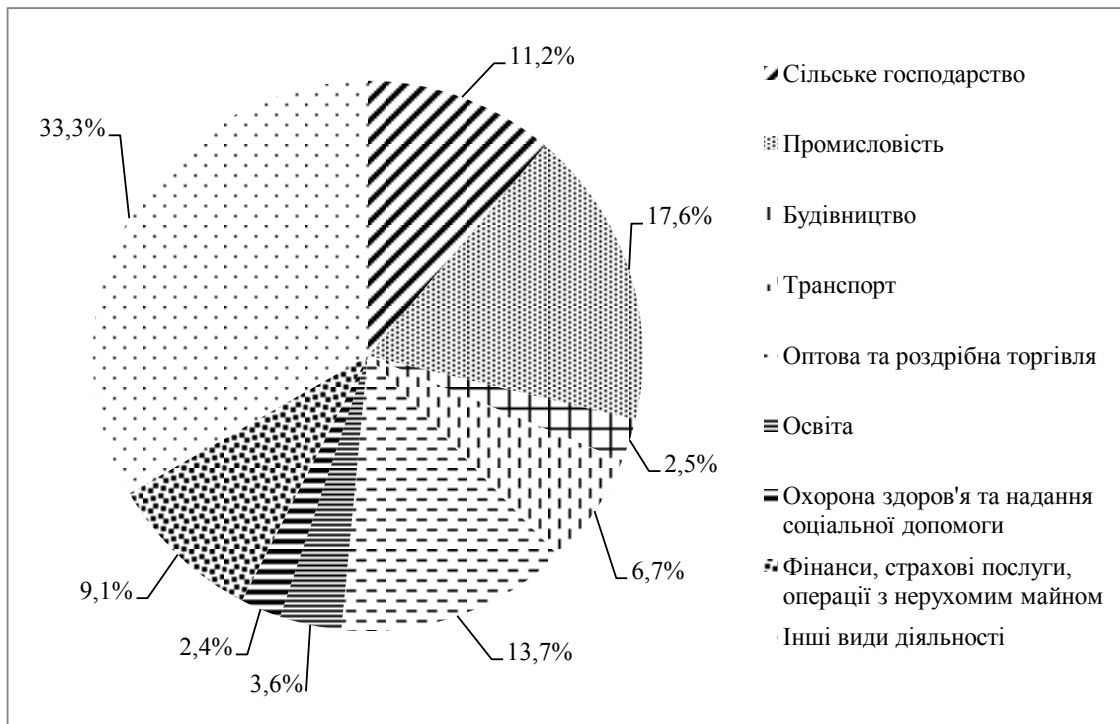

Рис. 1. Структура ВВП України за видами господарської діяльності в 2017 р.[5]

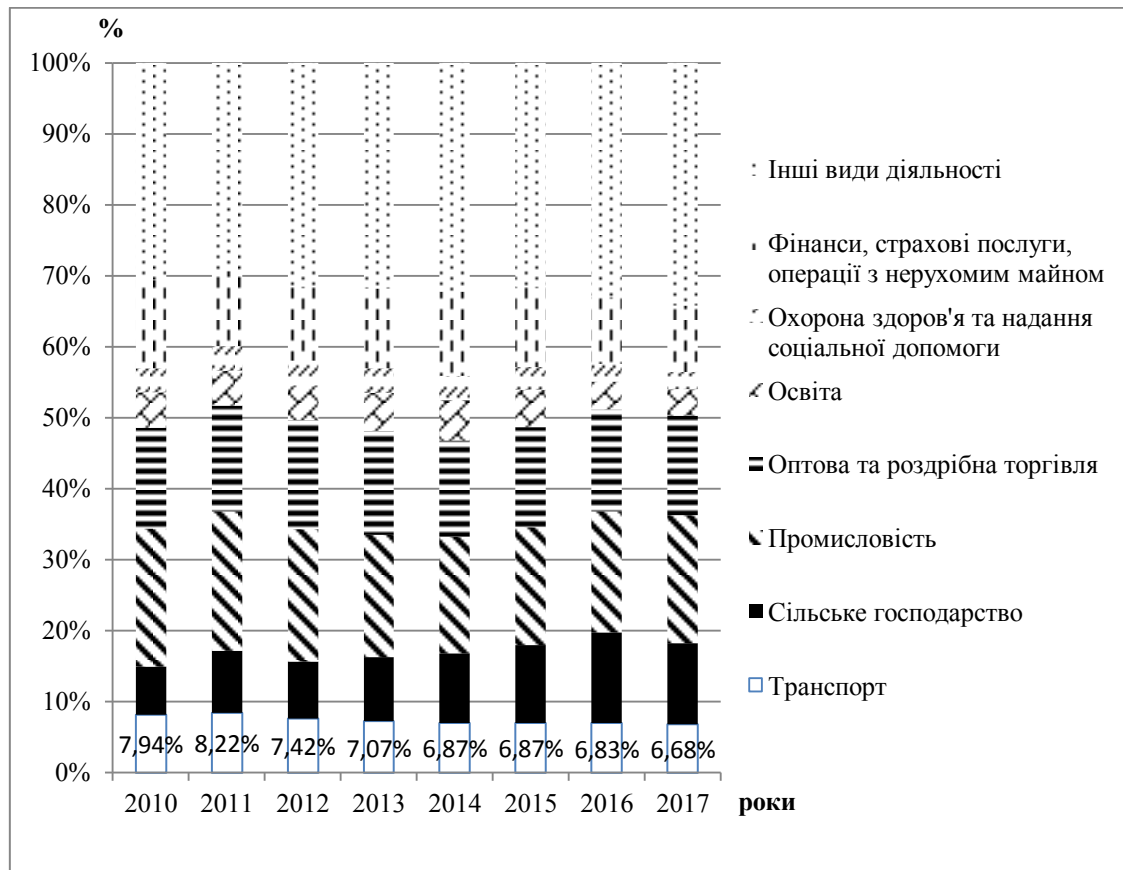

Рис. 2. Динаміка структури ВВП України за 2010–2017 рр. [5]

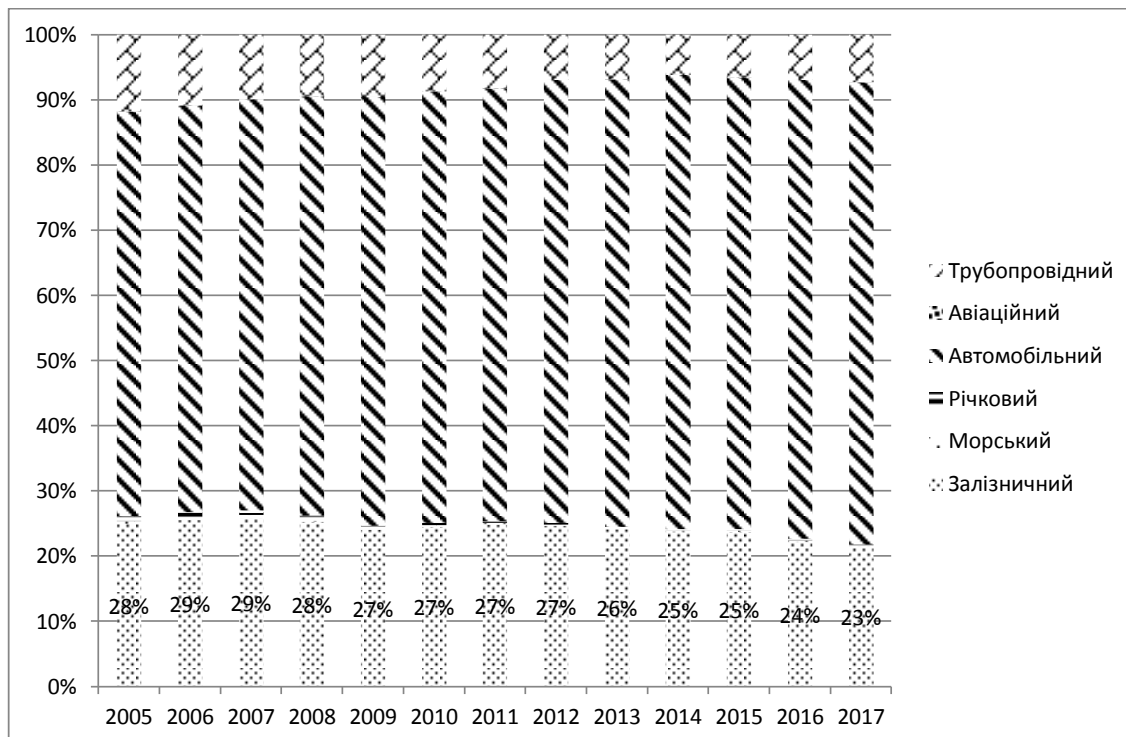

Рис. 3. Динаміка частки залізничного транспорту в загальному обсязі перевезень вантажів за 2005–2017 рр. [5]

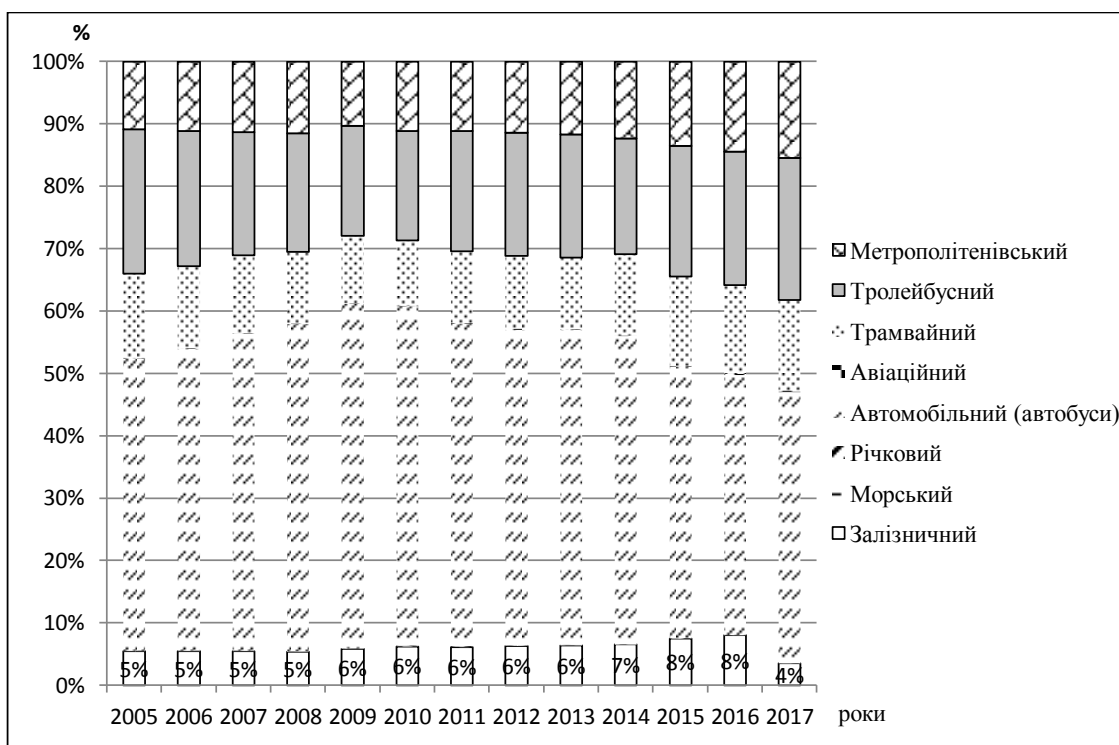

Рис. 4. Динаміка частки залізничного транспорту в перевезенні пасажирів за 2005–2017 рр. [5]

Згідно із Законом України «Про залізничний транспорт» від 04.07.1996, «...залізничний транспорт – виробничо-технологічний комплекс підприємств залізничного транспорту, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва та населення країни в перевезеннях за внутрішнім і міжнародним сполученнями та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності тощо» [1].

Основними перевагами залізничного транспорту порівняно з іншими видами транспорту є:

- можливість масових перевезень вантажів і пасажирів, а також висока пропускна та провізна здатність залізничних ліній, яка вимірюється десятками мільйонів тонн вантажів і мільйонами пасажирів на рік за кожним напрямом;

- регулярність перевезень незалежно від кліматичних умов, пори року та часу доби;

- більш висока швидкість доставки вантажів і, як правило, більш короткий шлях перевезення порівняно з річковим і мор-

ським транспортом, у тому числі за транспортними коридорами;

- більша ефективність під час перевезень масових вантажів на середні та великі відстані, особливо маршрутами;

- відносно невелика собівартість порівняно з іншими видами транспорту (крім трубопровідного);

- висока безпека руху та більш низький рівень шкідливості для оточуючого середовища.

Водночас до недоліків залізничного транспорту можна віднести такі:

- висока вартість спорудження залізничних колій і відносно повільна віддача авансованого капіталу (середній строк окупності капіталовкладень – 6–10 років);

- велика питома вага умовно-постійних витрат у собівартості перевезень (до 70%), яка обмежує можливості управління витратами та доходами;

- більша витрата металу, у тому числі кольорового [6].

Про те, як розвивається промисловість країни, можна судити, зокрема, за індексами перевезень вантажів залізничним транспор-

том. На рис. 5 видно, що індекси промислового виробництва знаходяться в кореляційній залежності з індексами перевезень вантажів залізничним транспортом.

Тобто показники перевезень вантажів можуть слугувати індикаторами стану національної економіки.

Україна має значний економічний потенціал, який виражається у її потужному виробничому комплексі. Виробничий комплекс є складником сфери виробництва товарів і послуг, включаючи види виробничої діяльності, що створюють матеріальні товарні блага (промисловість і сільське господарство), а також виробничу інфраструктуру (наука та наукове обслуговування, будівництво із супутніми галузями, матеріально-технічне постачання, складське господарство, заготівля, транспорт і зв'язок з обслуговуванням матеріального виробництва). Таким чином, транспортний комплекс є важливим складником як виробничого комплексу, так і всього господарського комплексу в цілому,

галузю, що забезпечує своєчасне переміщення сировини, напівфабрикатів, товарів відповідно до потреб виробництва. Зважаючи на це, залізничний транспорт, як і транспортна галузь загалом, відноситься до виробничої сфери, хоча й не виробляє матеріальні блага (рис. 6).

Сьогодні залізнична галузь, незважаючи на своє стратегічне положення, перебуває в кризовому стані. Причинами цього є значний знос рухомого складу та залізничної інфраструктури, суттєвий спад обсягів пасажирських і вантажних перевезень, низька якість залізничних послуг.

Для виходу залізничної галузі з кризи необхідно впроваджувати систему заходів, серед яких:

1. Капітальні інвестиції в оновлення рухомого складу залізниць та розвиток залізничної інфраструктури.
2. Розвиток мультимодальних перевезень.
3. Запровадження енергозберігаючих технологій на залізничному транспорті.

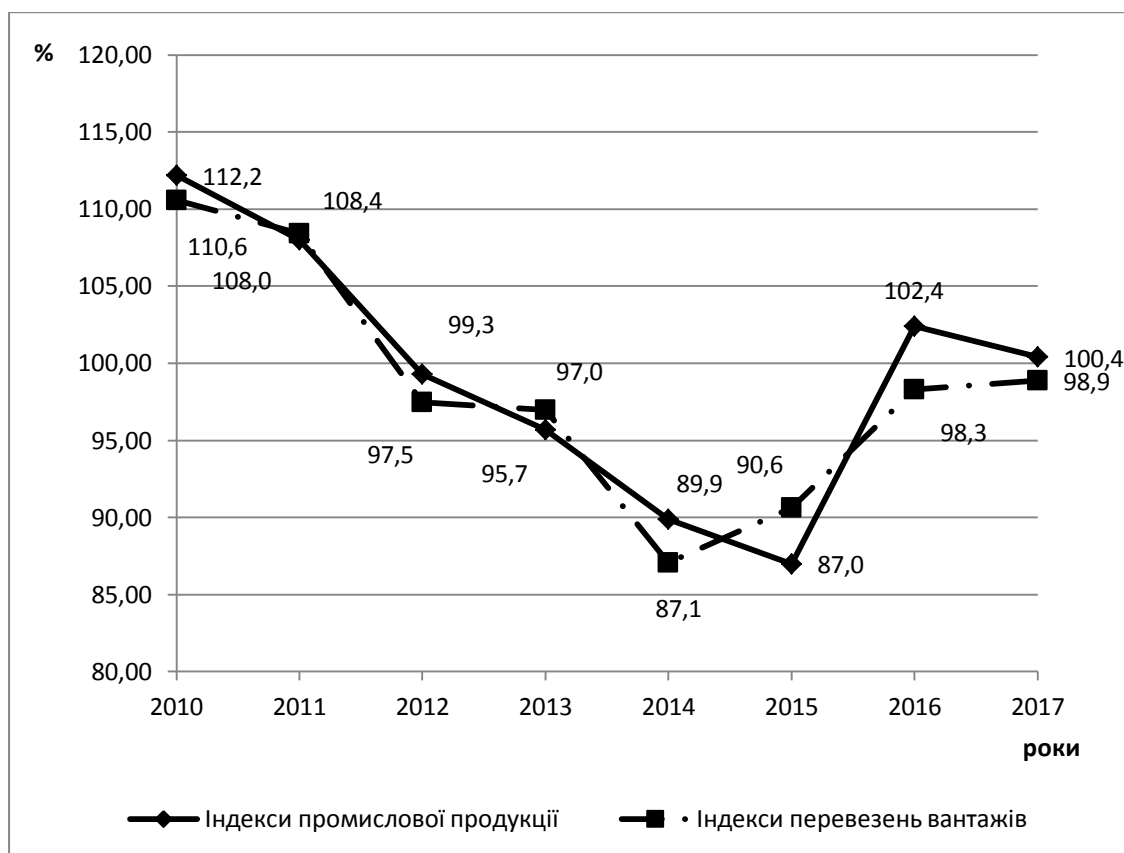

Рис. 5. Порівняльна динаміка індексів зростання промисловості й індексів перевезень вантажів залізничним транспортом України за 2010–2017 рр. [5]

ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ

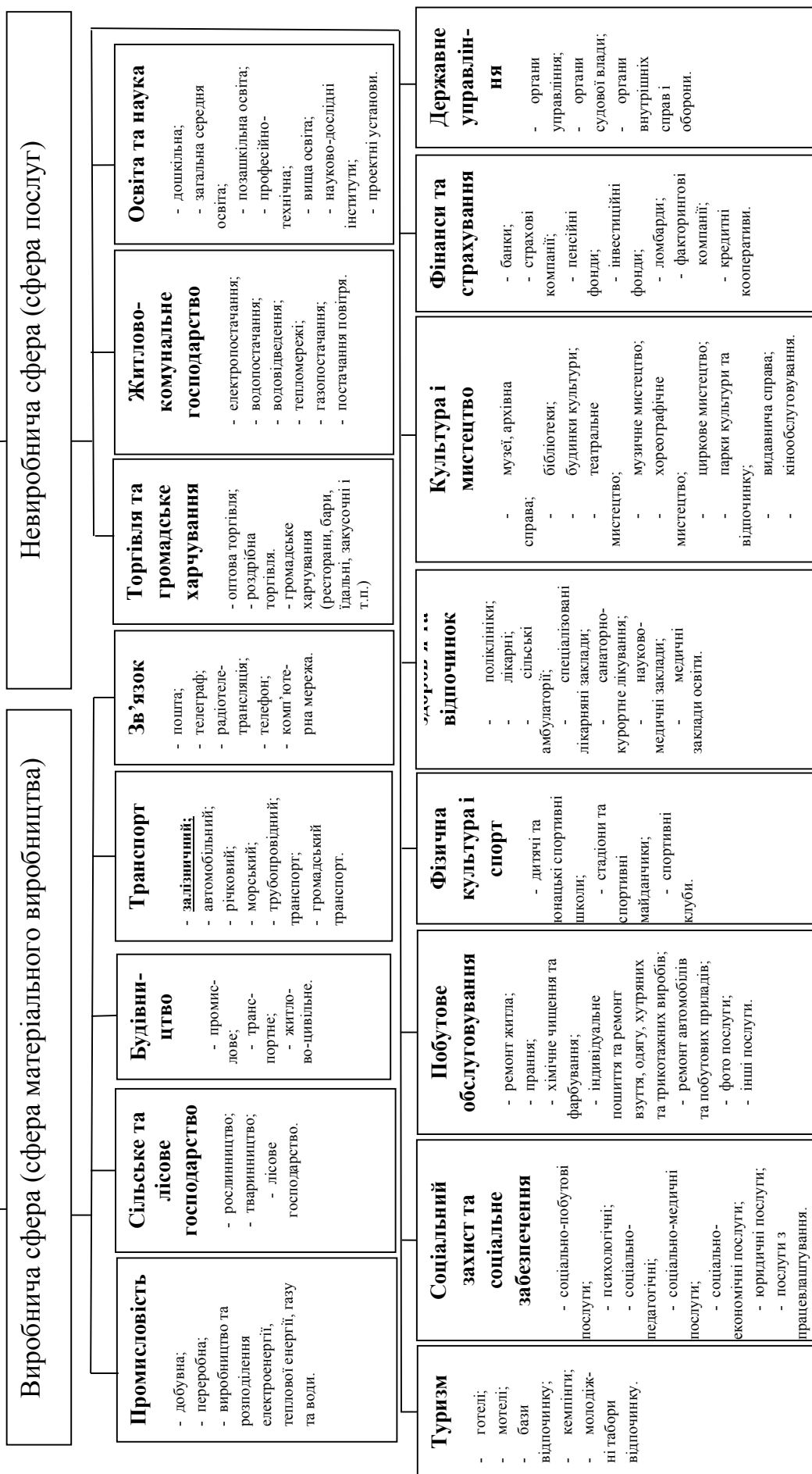

Рис. 6. Залізничний транспорт у системі господарського комплексу України

4. Створення нових робочих місць.
5. Підвищення безпеки руху та екологічності залізничного транспорту.
6. Створення ефективної моделі фінансування залізничного транспорту.
7. Розвиток вертикально інтегрованої структури управління залізничним транспортом.
8. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері залізничного транспорту.
9. Розвиток міжнародного співробітництва у сфері залізничного транспорту.
10. Збільшення присутності на міжнародних ринках, експорт транспортних послуг.
11. Організація перевізного процесу з використанням логістичної інфраструктури.
12. Організація швидкісного пасажирського руху.

Для реалізації всіх перелічених заходів необхідно створити ефективну систему управління залізничним транспортом, яка ґрунтуватиметься на принципах раціональності, об'єктивності та цілеспрямованості.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у статті розглянуто залізничний транспорт у системі національного господарства за допомогою побудови комплексної моделі господарського комплексу України, в якій визначено місце залізничного транспорту серед інших галузей економіки, що, своєю чергою, дасть змогу краще зрозуміти його роль і значення в системі національної економіки. Також було сформовано основні напрями розвитку залізничного транспорту в сучасних умовах господарювання. У подальших дослідженнях необхідно більш детально проаналізувати сучасний стан залізничної галузі України та перспективи її розвитку.

Література:

1. Закон України «Про залізничний транспорт» від 04.07.1996 № 273/96-ВР. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/273/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 04.11.2018). Назва з екрану.
2. Регіональна економіка : підручник / Є.П. Качан та ін. ; за ред. Є.П. Качана. Київ : Знання, 2011. 670 с.
3. Чупир О.М. Методологічні аспекти управління розвитком будівельного потенціалу залізничного тран-

спорту України : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2012. 391 с.

4. Клиновий Д., Пепа Т. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України : навчальний посібник ; ред. Л.Г. Чернюк. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 726 с.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL : ukrstat.gov.ua (дата звернення: 03.11.2018). Назва з екрану.
6. Суховая О.Н. Экономика путевого хозяйства : учебник. Москва : Учебно-методический центр по образованию на железнодорожном транспорте, 2008. 276 с.
7. Токмакова І.В. Ресурсний потенціал залізничного транспорту як базис стійкого зростання. *Вісник економіки, транспорту і промисловості*. 2004. № 45. С. 123–126.
8. Токмакова І.В. Теоретико-методологічні основи забезпечення гармонійного розвитку залізничного транспорту України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 ; Укр. держ. ун-т залізн. трансп. Харків : б. в., 2016. 454 с.
9. Остапюк Б.Я. Ефективність розвитку залізничного транспорту в системі національного господарства : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Харків, 2017. 210 с.

Анотація. В статті розглядаються питання ролі та значення залізничного транспорту в національній економіці, піднімаються питання місця залізничного транспорту в системі національного господарства. Приведені статистичні дані щодо частки залізничного транспорту в структурі перевезень за 2005–2017 рр. та частки транспорту в структурі ВВП України за 2010–2017 рр. Показана кореляційна зв'язь між динамікою об'ємів перевезень вантажів залізничним транспортом та динамікою об'ємів промислової продукції. Доведено, що об'єми перевезень можуть слугувати індикатором розвитку національної економіки. Представлена модель господарського комплексу, в якій виділено місце залізничного транспорту серед інших галузей економіки, а також сформульовані основні напрями розвитку залізничного транспорту України.

Ключові слова: залізничний транспорт, господарський комплекс України, роль залізничного транспорту, транспортний комплекс України, виробнична інфраструктура.

Summary. This scientific article is devoted the role and importance of rail transport in the national economy. The legislative definition of rail transport is provided in this article. The issue of determining the place of rail transport in the system of the national economic complex are raised. The article presents the advantages of rail transport (the possibility of mass transportation of goods, the regularity of transportation regardless of external factors, high traffic safety, relatively low cost compared to other types of transport) and its shortcomings (high cost of building of railways, high proportion of conditional fixed costs, higher metal consumption). This article also provides statistical data on the share of rail transport in the structure of freight and passenger traffic in 2005-2017 and, in general, the share of transport in the structure of Ukraine's GDP in 2010-2017. It was determined that the share of transport in the structure of Ukraine's GDP decreased from 7.94% in 2010 to 6.68% in 2017. The share of rail transport in the structure of freight transportation decreased from 28% in 2005 to 23% in 2017. The share of rail transport in the passenger transportation structure increased from 5% in 2005 to 8% in 2016. The article shows the correlation between the dynamics of volumes of freight transportation by rail and the dynamics of volumes of industrial production in 2010-2017; it is proved that volumes of transportation can serve as an indicator of development of the national economy. The article also presents a model of a national economic complex, in which different types of economic activities are grouped in sectors of the economy and the place of rail transport is allocated among other branches of the national economy. The advantage of the model is that it gives a comprehensive picture of the situation of rail transport in the national economy system and helps to better understand the role and importance of rail transport in the Ukrainian economy. The model determines that rail transport is a strategic branch of the Ukrainian economy, an element of production infrastructure and belongs to the sphere of material production.

Keywords: rail transport, economic complex of Ukraine, role of railway transport, transport complex of Ukraine, production infrastructure.